

GRAFICUS BOUWKUNDIGE LIEVEN CRUYL

Deel 1. Leven, betekenis en Gentse projecten (1662-1684)

Luc Devriese

In dit eerste deel van twee wordt een korte beschrijving gegeven van leven en werk van Lieven Cruyl, graficus van internationaal formaat, geboren in Gent (1634). Hij verwierf vooral bekendheid door zijn stadsgezichten (vedute) van de Romeinse monumenten in zijn tijd. Ander werk is te situeren in en rond Parijs. In Gent tekende hij ambitieuze plannen voor de voltooiing van bestaande torens, waarin hij zich een volleerd bouwkundige toonde. De meest opvallende waren ontwerpen om de kathedraal en de Sint-Michielskerk van wel erg hoge spitsen te voorzien. Het enige bouwontwerp dat effectief gerealiseerd werd, was een houten Belfortspits-klokkenhuis in gotische stijl, vrij goed gelijkend op de huidige stenen versie uitgewerkt door Valentin Vaerwyck. In een tweede deel, te verschijnen in volgend nummer, zal de aandacht gaan naar een opmerkelijk gezicht op Gent, kort na 1678 gemaakt.

Internationale beroemdheid, weinig gekend in zijn vaderstad Gent

De zeventiende-eeuwse Gentse graficus Lieven Cruyl is een bij het grote publiek weinig gekende internationale beroemdheid. De zeldzame tekeningen van Cruyl op de markt halen zeer hoge prijzen. De UGent bibliotheek bewaart sinds 2013 een uniek album met Romeinse stadsgezichten van hem. Het is via het internet te bekijken op de UGent beeldbank. Hij wordt aanzien als pionier, zelfs initiator of mede-initiator van het genre 'veduta' (meervoud 'vedute', Italiaans voor 'gezicht', Engels 'view'). Het zijn reële of imaginaire stadsgezichten. Ze zetten een traditie voort die al begon in de miniatuurkunst en die een eerste hoogtepunt kende bij Jan van Eyck met zijn prachtige heiligenfiguren in laatgotische architecturomgeving en in de half imaginaire voorstelling van gebouwen op het Lam Gods retabel. Ook Pieter Brueghel de Oude met zijn Toren van Babel zit op die lijn. Vergeten we hierbij ook niet het panoramisch gezicht 'Gent in 1534', geschilderd door een onbekende hand.

Van vele markten thuis

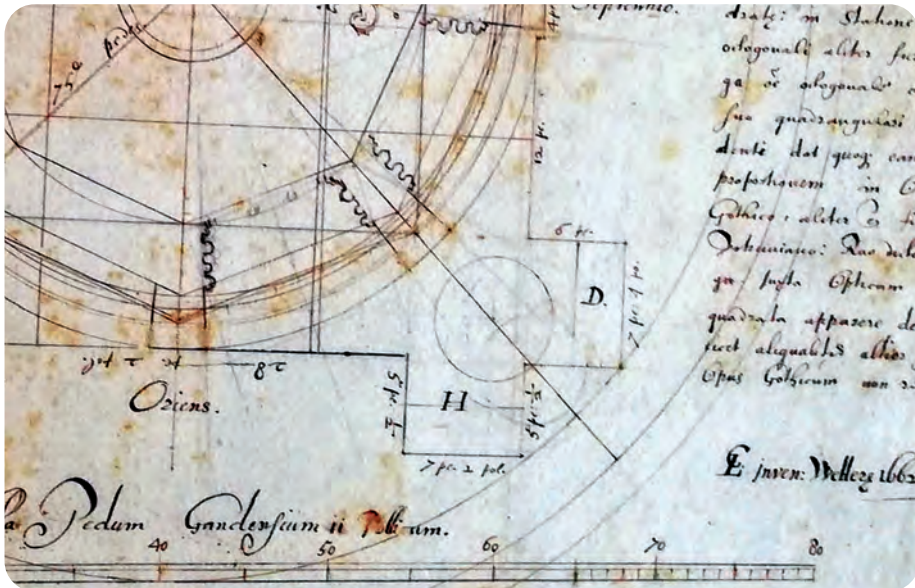
We bekijken eerst de levensloop van de man. Lieven Cruyl, buitenechtelijk kind geboren in de Sint-Baafsparochie, later door de vader erkend en gewettigd, was een veelzijdige figuur. Hij kreeg een opleiding als priester en werd benoemd tot ‘vicarius’ in Wetteren. Dat hield in dat hij de parochiepastoor, de eigenlijke titularis, moest vervangen of bijstaan. Gezien zijn internationale carrière als graficus valt het te betwijfelen of Cruyl daar veel van terecht bracht.

Het curriculum van Lieven Cruyl kan als volgt geschetst worden (Verschaffel en De Meyer 2015). Na studies in Leuven deed hij enig werk als architect in Gent. Dan trok hij naar Italië, waar hij vanaf 1664 in Rome werkte als tekenaar en graficus. Daarna verbleef Cruyl in Venetië (1666), Firenze (1672) en Napels (1673). Na zijn terugkeer naar Gent in 1677 of 1678, trok Lieven regelmatig naar Frankrijk waar hij tussen 1681 en 1684 en ook in 1688 actief was. Hij stierf vermoedelijk voor 1720. De bibliografie over Cruyl is beperkt. Er is enkel een in het Italiaans geschreven tekst bij een catalogus van zijn grafisch werk (Jatta, 1992) en een catalogoog van een tentoonstelling van zijn Romeinse stadsgezichten (Jatta en Connors, 1989).

Betekenis

In het rijke naslagwerk *Gent. Duizend Jaar Kunst en Cultuur* vinden we zijn naam samen met nog twee andere, in Gent evenmin bekende Gentse etsers: Gillis Neyts en Pieter van der Keere. Daarin wordt dit drietal als volgt getypeerd: ‘In Gent werden in de 17de eeuw drie fijne etsers geboren, wiens werken zich in de meest beroemde prentenverzamelingen bevinden en die samen, onbetwist, een eerste hoogtepunt vormen van de Gentse graveerschool’. Naast zijn bekende Romegezichten ‘graveerde hij (Cruyl) ook een aantal kleine, zeer fijne, haast onbekende landschapjes. Hij heeft de essentiële bijdrage van de etskunst begrepen: originaliteit in het onderwerp, vrijheid in de vorm’ (D’Hooge-Pannier, 1975).’

Ook in Italië graveerde Cruyl twee illustraties voor het boek *Turris Babel* (1670) van de jezuiet Athanasius Kirchner, bekend als de laatste mens die ‘alles’ wist. In Frankrijk realiseerde Cruyl o.a. zijn beroemde gezichten op Versailles en de ‘machine de Marly’, een ingenieuze waterpompinstallatie. Ook in Frankrijk, ver van zijn vaderstad, schetste hij in 1678 of kort daarna zijn gezicht op Gent vanuit het oosten. Hierover verder meer.



Afb. 1. Fragment van een dwarsdoorsnede van de Sint-Michelstoren door Lieven Cruyl. Met opgave van afmetingen in Gentse voet. Onderaan rechts de in elkaar gevoegde initialen LC, inven(tit: ontworpen), Wetteren en het jaartal 1662.

Sint-Michelstoren

Cruyl beperkte zich niet enkel tot het vrije etsen. Al bij de aanvang van zijn carrière toonde hij zich een volleerd bouwkundige. Dat kunnen we onder meer zien in een dwarsdoorsnede (afb. 1) bij zijn ontwerp voor de Sint-Michielsestoren, bewaard in De Zwarte Doos. Dat draagt zijn initialen LC, de specificaties Wettere, pbre (presbyter: priester) en het jaartal 1662. Hij was toen 28 jaar. Een fragment van het vooraanzicht van dit ontwerp bewaard in de Zwarte Doos, getuigt van de hoge kwaliteit van Cruyls grafisch werk (afb. 2). Frans De Potter zag het 'op eene lange rolle van perkament' in het kerkarchief, zo getuigt hij in deel VII van zijn *Gent van den oudsten tijd tot heden*, dat verscheen ca. 1898 (p. 397). Uitspraken over wat er met het origineel van dit ontwerp gebeurde, laten we best over aan bevoegde kunsthistorici. Op dit torenontwerp keren we terug in een volgend artikel waarin de indrukwekkende reeks torenontwerpen voor Sint-Michiels zal aan bod komen.

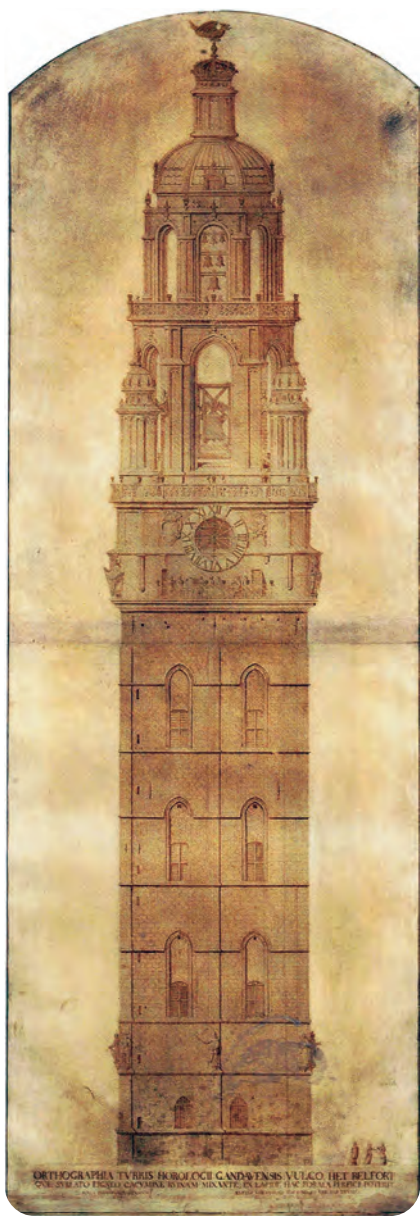
Drie ontwerpen voor een bekroning van het Belfort

Teruggekeerd naar Gent verbleef Lieven een jaar lang bij zijn schoonbroer Pieter Anné, advocaat bij de Raad van Vlaanderen. Hij kon er in 1684 werken



Afb. 2. Vooraanzicht van een verdieping van de Sint-Michelstoren (fragment op perkament, met waterverf ingekleurde tekening, bewaard in de Zwarte Doos (Stadsarchief Gent, Atlas Goetghebuer).

aan een belangrijke opdracht van de stadsoverheid: een kapbedekking (campanile) voor het Belfort en zijn beiaard waarvoor hij minstens twee zeer verschillende ontwerpen maakte. Volgens het ene zou de sobere, stoere gotische onderbouw behouden blijven en bekroond worden met nogal imposante barokke geledingen naar de mode van die tijd (afb. 3). Bij het andere bleef het gotisch uitzicht beter behouden in het bovengedeelte met de kap (afb. 4). Een door Cruyl voorgestelde stenen versie, die erg leek op de huidige spits kon / mocht niet gerealiseerd worden. Men hield het bij een houten constructie, maar de alom bekende draak kreeg een 'peer' als voetstuk, naar de mode van de tijd (De Potter, deel I, Van de Walle, 1985). Bijna een eeuw later, in 1771, moest die er af genomen worden. In de plaats kwam een eenvoudiger spits, met balustrade (galerij) naar ontwerp van Louis 't Kindt. Het verdere verhaal,



Afb. 3. Ontwerp voor de voltooiing van het Belfort in 1684 door Cruyl gemaakt (nu bewaard in de STAM collectie) met nieuw te bouwen bovengedeelte resoluut barok van opvatting. Dit werd niet uitgevoerd, maar mocht dat wel het geval geweest zijn, dan ware dat later niet door iedereen gesmaakt geweest.

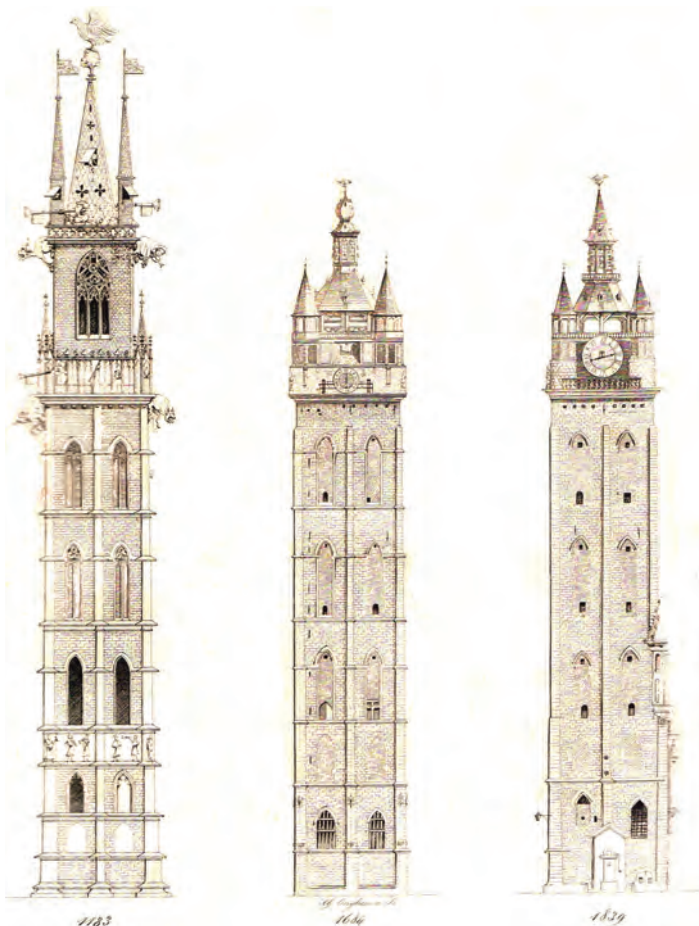
met het aanbrengen van een ijzeren ‘vogelmuit’ en de restauratie door Vaerwyck tot de huidige versie, valt buiten het bestek van dit artikel. Wat we nu zien lijkt vrij goed op het gotische ontwerp van Cruyl.

Sint-Baafskathedraal

Twee andere prestigieuze ontwerpen van Cruyl, een torenspits voor de Sint-Baafskathedraal, verging het niet beter. Een groots opgevat hoofdaltaar kon niet verwezenlijkt worden, vermoedelijk door het overlijden van de opdrachtgever, de prachtlievende bisschop d’Allamont (Dhanens, 1965).

Ondanks een heffing op het broodgraan, toegestaan door het stadsbestuur om de kosten te dekken (De Potter, deel 5), kwam er evenmin iets in huis van het project de Sint-Baafskathedraal te voorzien van een nieuw bovengedeelte met spits. Dat was ambitieus. Frans De Potter kon het niet laten daarover zijn mening te verkondigen: ‘Het plan laat te wenschen onder ’t opzicht van stijl, die opgevat is naar de smaak van den tijd, in welke Cruyl leefde. Hadde men ’t gevolgd, de toren zou eene hoogte gehad hebben van 450 voet (ca. 135m.) en een der hoogste van Europa geweest zijn.’

Er heerst nogal verwarring omtrent het uitzicht van Cruyls ontwerp voor de Sint-Baafstoren. Een door August van Lokeren (1861) weergegeven reproductie verschilt grondig in uitzicht van de maquette (beide bewaard in STAM) die



Afb. 4. Drie weergaven van het Belfort door August Van Lokeren in *Message des Sciences historiques de Gand* (1838) met elkaar vergeleken aan de hand van litho's door Charles Onghena. Links: naar het 14de-eeuwse 'beweerp' (nu in STAM, op de litho verkeerd gedateerd). Midden: ontwerp van Cruyl (1684). Rechts: ontwerp van Louis 't Kindt (1771). Bij dit laatste is de zuidzijde te zien, met publieke waterpomp en aanzet van de Lakenhalle.

eveneens naar ontwerp van Cruyl zou gemaakt zijn (De Vuyst, 2018). Om deze reden laten we de afbeeldingen hier achterwege.

Slot

Aan het einde van dit architecturaal deeltje willen we nog iets toevoegen dat Cruyl zelf neerschreef in zijn korte commentaar bij zijn gezicht op Gent in 1678 dat we in deel 2 beschrijven. Het licht ons in over zijn smaak. 'Ik durf te affirmeren dat de 'architectura gotica' (van het Schepenhuis van de Keure) veel eleganter gotisch is dan de Goten zich zelf ooit konden inbeelden',

schrijft de Gentenaar Cruyl (in het Latijn) niet zonder trots. Hierbij moeten we wel aanmerken dat de benaming gotisch vanaf de jaren 1500 als scheldwoord gebruikt werd om het 'barbaarse' karakter van die middeleeuwse bouwstijl te benadrukken: zo afwijkend van de klassieke Grieks - Romeinse schoonheids-idealen die toen al volop gehanteerd werden in de Italiaanse steden.

Geen toeval dat Italianen hier de Goten viseerden. Het waren deze Oost-Germaanse stammen die vanaf de derde eeuw nC, eerst Roemenië, dan Italië, Spanje en nog meer delen van het ineerstuikende Romeinse rijk overrompelden. Maar zoals algemeen bekend, hadden die 'wilden' niets te maken met de nieuwe stijl die veel later in Noord Frankrijk en Normandië ontstond. Cruyl, die het antieke Rome goed kende en in tweede helft van de jaren 1600 nog gotische torenspitsen ontwierp, kon die stijl wel appreciëren. Zoveel is duidelijk.

Referenties

- Claeys, P. (1905). *Les monuments de la ville de Gand*, Vuylsteke, Gent, p. 7 en 323-324.
- De Potter, F. (1898). *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Siffer, Gent, deel I, p. 501-503, deel V, p. 316, deel VII, p. 394-401.
- De Vuyst, W. (2015). *Torenmaquettes van de Sint-Baafskathedraal en de Sint-Michielskerk*. Erfgoedmemo nr. 78, GVSALM, Gent.
- Dhanens, E. (1965). *Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen. De Sint-Baafskathedraal Gent*. Provinciebestuur, p. 23, 36 en 76.
- D'Hooghe-Pannier, N. (1975). De grafiek. In: *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*, Stad Gent, Deel I, p. 388.
- Hanson, M. (2020). Spaans Kasteel in Gent: defensief ontoereikend vanaf de zeventiende eeuw. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 49, p. *****.
- Jatta, B. (1992). *Lieven Cruyl e la sua opera grafica. Un artista fiammingo nell'Italia del Seicento*. Belgisch Historisch instituut Brussel / Rome.
- Jatta, B., Connors, J. (1989). *Vedute Romana di Lieven Cruyl. Paisaggio urbano sotto Alessandro VII*, Academia Americana in Roma.
- Van Lokeren, A. (1861). Tour de la cathédrale à Gand. In: *Messenger des Sciences historiques*, Hebbelinck, Gent, p. 385-400.
- Van de Walle, R. (1985). *De Gentenaars en hun Belfort*. Gent, Stad Gent en KBOV.
- Verschaffel, B., De Meyer, D. (2015). *Unknown drawings by Giovanni Battista Piranesi, Ch.L. Clérissieu and Lieven Cruyl in the 'Album Goetghebuer'*. A&S. Books, Gent.